

วิจารณ์คาถาอาราธนาธรรม

ในคัมภีร์พุทธวงศ์ (ขุ.พุทธ. ๓๓/๑/๔๓๕) มีข้อความว่า

พुरुหมา จ โลกาธิปตี สหมุปติ (อินทรวงศ์)

กตญชลี อนธิวรํ อयाจถ (รจจิรา)

สนฺติธ สตุตา อปฺปรชกฺขชาติกา (อินทรวงศ์)

เทเสหิ ธมฺมํ อนุกมฺปิํ ปชํ. (อินทรวงศ์)

“ท้าวสหัมบดีพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลกได้กระทำอัญชลี อาราธนาพระพุทธเจ้าว่า เหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสสมลทินน้อยในจักรุ มีอยู่ในโลก ขอพระองค์โปรดแสดงธรรมเพื่ออนุเคราะห์โลกนี้”

บาทที่ ๒ และที่ ๓ มีรูปต่างกันในระดับต่างๆ คือ

กตญชลี อนธิวรํ อयाจถ

ฉบับสิงหล ฉบับโรมัน ฉบับสยามรัฐ

ฉบับไทยรัฐ ฉบับมหาจุฬาฯ ฉบับปัญญาสงคังคิตติ

ฉบับใบลานพม่า และฉบับพม่าเก่า

สนฺติธ สตุตา อปฺปรชกฺขชาติกา

ฉบับสิงหล ฉบับโรมัน ฉบับสยามรัฐ

ฉบับไทยรัฐ ฉบับมหาจุฬาฯ ฉบับปัญญาสงคังคิตติ

ฉบับใบลานพม่า และฉบับพม่าเก่า

สนฺติธ สตุตา~~ป~~ปรชกฺขชาติกา

ฉบับฉฏฐสังคิตติ

සුත්තන්තපිටකෙ ඛුද්දකනිකායෙ

SUTTANTAPIṬAKE KHUDDAKANIKĀYE

ඛුද්ධවංසසාදි

BUDDHAVAMSA PĀḬI

නමො තස්ස භගවතො අරහතො
සම්මසම්බුද්ධස්ස

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

රතනවංශමතකපොධො

Ratanacaṅkamanakaṇḍo

1. ឱត្តមា ឱ ឡោកាធិបតី សាហមបតី¹
 ភាពសាមគ្គី អនាធិវរាម យាយាចា
 សន្តិធិ សត្តា អប្បរាជក្កហ្មតិកា²
 ទេសេហិ ធម្មំ អនុកម្មិមា បាជំ.

1. Brahmā ca lokādhīpati sahaṃpati¹
 katanjali anādhivaram yāyācathā
 santidha sattā apparajakkhājātikā²
 desehi dhammaṃ anukampimaṃ pajāṃ.

ฉบับสิงหล

ฉบับโรมัน

ဗုဒ္ဓဝံသပါဠိ

နမော တဿ ဘဂဝတော အရဟတော သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓဿ။

၁-ရတနဝိသုဒ္ဓိကဏ္ဍ

၁။ ဗြဟ္မာ ၁ လောကဓိပတိ သဟဗ္ဗတိ၊
ကတဉ္စလိ အနုဓိဝရံ အယာစထ။
သန္တိစ သတ္တာပုရဇက္ခဏာတိကာ၊
ဒေသေဟိ ဓမ္မံ အနုကမ္ပိမံ ပဇံ။

ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ

ဗုဒ္ဓဝင်္ဂါဠိတော်။

နမောတဿဘဂဝတောအရဟတောသမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓဿ။

ဗြဟ္မာ ၁ လောကဓိပတိ သဟဗ္ဗတိ၊ ကတဉ္စလိ အနုဓိဝရံ အယာစထ။ သန္တိစ သတ္တာပုရဇက္ခဏာတိကာ။ ဒေသေဟိ ဓမ္မံ အနုကမ္ပိမံ ပဇံ။ သမ္ဗုဒ္ဓိပဉ္စာရက္ခဏာတိကာ။ ဗုဒ္ဓိသန္တိစ သန္တိစ သတ္တာပုရဇက္ခဏာတိကာ။ ဒေသေဟိ ဓမ္မံ အနုကမ္ပိမံ ပဇံ။ တဿ ဂတဿ အပ္ပုဋ္ဌိ ပုဂ္ဂလဿ။ ဥပ္ပုဋ္ဌိ ကာရုဏ္ဏာတိ သမ္ဗုဒ္ဓဿ။ နုပတေတောနန္တိသဒေဝမဇ္ဈဿ။ ဗုဒ္ဓေါအယံ နိဗ္ဗာနံ။

ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ

ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ
ပုပ္ဖဝါ

နမော တဿ ဘဂဝတော အရဟတော သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓဿ။

ဘဒ္ဒန္တမဂ္ဂမဂ္ဂ

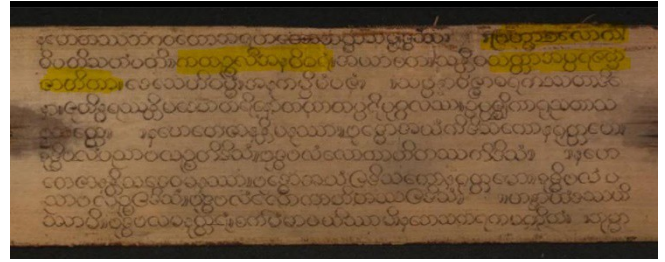
[၁] ပုပ္ဖဝါ ၁ လောကဓိပတိ သဟဗ္ဗတိ၊

ကတဉ္စလိ အနုဓိဝရံ အယာစထ။

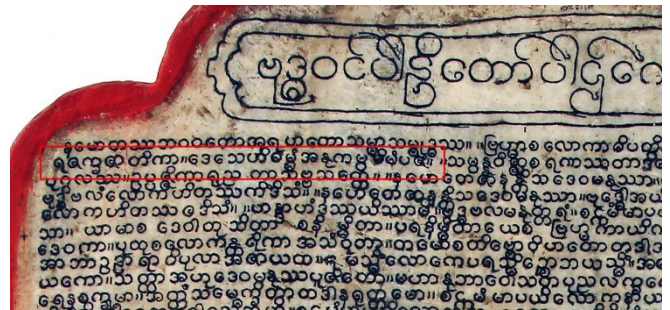
သန္တိစ သတ္တာပုရဇက္ခဏာတိကာ၊

ဒေသေဟိ ဓမ္မံ အနုကမ္ပိမံ ပဇံ။

ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ



ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ



ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ

ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ
ပုပ္ဖဝါ

နမော တဿ ဘဂဝတော အရဟတော သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓဿ။

ဘဒ္ဒန္တမဂ္ဂမဂ္ဂ

[၁] ပုပ္ဖဝါ ၁ လောကဓိပတိ သဟဗ္ဗတိ၊

ကတဉ္စလိ အနုဓိဝရံ အယာစထ။

သန္တိစ သတ္တာပုရဇက္ခဏာတိကာ၊

ဒေသေဟိ ဓမ္မံ အနုကမ္ပိမံ ပဇံ။

ဓမ္မပိဋကဋ္ဌာနိတိ

มีบางท่านปรับคำถาในคำอาราธนาธรรมเป็นรูปว่า

พรหฺมา จ โลกธิปตี สหฺมปติ

กตฺถุณฺสี อนฺธิวํ อยาจถ

สนฺติธ สตฺ**ตาป**ปรชกฺขชาติกา

เทเสตฺ ธมฺมํ อนุกมฺปิํ ปชํ.

ในที่นี้ขอชี้แจงดังต่อไปนี้

๑. บาทที่ ๑ ของคาถานี้เป็นอินทรวงศ์ ประกอบด้วย ต ต ช ร คณะ ในทุกบาทของคาถา ดังคัมภีร์วุตโตทัย (คาถา ๗๕) กล่าวว่า

สา อินฺทวํสา ชลฺล ยตฺถ ตา ชรา.

“คาถาที่มี ต ต ช ร คณะ ชื่อว่า อินทรวงศ์ โดยแท้”

สา	อินฺ	ท	วํ	สา	ช	ลฺ	ยตฺ	ถ	ตา	ช	รา
๒	๒	๑	๒	๒	๑	๑	๒	๑	๒	๑	๒
ต			ต			ช			ร		

อินทรวงศ์คาถา คือ คาถาที่มี ต ต ช ร คณะ ในทุกบาทของคาถา กล่าวคือ ครุสหมู่มีรูปว่า ๒ ๒ ๑, ๒ ๒ ๑, ๑ ๒ ๑, ๒ ๑ ๒ จะเห็นได้ว่า

ก. คำว่า สา อินฺท (๒ ๒ ๑) เป็น ต คณะ

ข. คำว่า วํสา ช (๒ ๒ ๑) เป็น ต คณะ

ค. คำว่า ลฺล ยตฺถ (๑ ๒ ๑) เป็น ช คณะ

ฌ. คำว่า ตา ชรา (๒ ๑ ๒) เป็น ร คณะ

๒. บาทที่ ๒ ของคาถาเป็นรูปจรีรา ประกอบด้วย ช ภ ส ช คณะ และครุ ในทุกบาทของคาถา ดังคัมภีร์วุตโตทัย (คาถา ๘๙) กล่าวว่า

จตุคฺคเห,หิห รุจิรา ชภา สฺชคา.

“คาถาที่มี ช ภ ส ช คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๔ และ ๕ พยางค์ ชื่อว่า รุจิรา ใน
อดีตฉัตตัมภินี้”

จ	ตุคฺ	ค	เห	หิ	ห	รุ	จิ	รา	ช	ภา	สฺช	คา
๑	๒	๑	๒	๑	๑	๑	๑	๒	๑	๒	๑	๒
ช			ภ			ส			ช			ค

รุจิรา คือ คาถาที่มี ช ภ ส ช คณะ และครุ ในทุกบาทของคาถา กล่าวคือ ครุลหุมีรูปว่า
๑ ๒ ๑, ๒ ๑ ๑, ๑ ๑ ๒, ๑ ๒ ๑, ๒ จะเห็นได้ว่า

ก. คำว่า จตุคฺค (๑ ๒ ๑) เป็น ช คณะ

ข. คำว่า เหหิห (๒ ๑ ๑) เป็น ภ คณะ

ค. คำว่า รุจิรา (๑ ๑ ๒) เป็น ส คณะ

ฌ. คำว่า ชภา สฺช (๑ ๒ ๑) เป็น ช คณะ

ง. คำว่า คา เป็นครุ

อนึ่ง คาถานี้มีจังหวะหยุดในพยางค์ที่ ๔ คือ เห และพยางค์ที่ ๕ คือ คา

ตัวอย่างของรุจิราคาถาพบในคัมภีร์อภิธานปิปปิกาวา

อสงฺขตํ, ลีวมมตํ สฺสุทฺทสํ, ปรายณํ, สรณมนีติกํ ตถา,
อนาสวํ, อุนนิตสฺสนากตา-, ปโลกิตํ, นิปฺพนมนนฺตมกฺขรํ.

(อภิธาน. ๑/๗)

“นิพพาน คือ อสงฺขต, ลีว, อมต, สฺสุทฺทส, ปรายณ, สรณ, อนีติก, อนาสว, อฺว,
อนิตสฺสน, อกต, อปโลกิต, นิปฺพน, อนนฺต, อกฺขร”

๓. บาทที่ ๓ เป็นอินทรวงศ์เช่นกัน โดยรวมคำว่า อปฺป เป็น ๑ พยางค์ และนับว่าเป็น
 ลหุ แม้ส่วนใหญ่การรวม ๒ พยางค์เป็น ๑ พยางค์มักนับว่าเป็นครุ แต่ในบางทีก็นับว่าเป็นลหุได้

๔. บาทที่ ๔ ก็เป็นอินทรวงศ์เช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ คาถานี้จึงเป็นอุปชาติคาถาที่ผสมอินทรวงศ์ในบาทที่ ๑ ที่ ๓ และที่ ๔ กับ
 รุจิราคาถาในบาทที่ ๒

บางท่านตรวจคาถานี้ไม่ได้ จึงถือว่าเป็นอินทรวงศ์ทั้งหมดโดยเปลี่ยนบาทที่ ๒ เป็นคำ
 ว่า กตฺถุชฺชลี อนฺธิวโร อายาจถ และเปลี่ยนบาทที่ ๓ เป็นคำว่า สนฺติธ สดฺตาปฺปรชกฺขชาติกา
 เพื่อให้ต้องคณะฉันท์ แต่การเปลี่ยนเช่นนั้นไม่ถูกต้องตามคัมภีร์พุทธวงศ์ และทำให้เสียรูปศัพท์

กล่าวสรุปความในเรื่องนี้ว่า

๑. บาทที่ ๒ ว่า กตฺถุชฺชลี อนฺธิวโร อายาจถ ไม่จำเป็นต้องแก้ไขเป็นอินทรวงศ์ว่า
 กตฺถุชฺชลี อนฺธิวโร อายาจถ เพราะสาเหตุดังต่อไปนี้ คือ

ก. กตฺถุชฺชลี อนฺธิวโร อายาจถ ถูกต้องตามลักษณะของรุจิราคาถาที่ประกอบด้วย ช ภ ส
 ช คณะ และครุ ในทุกบาทของคาถา

ข. คัมภีร์อรรถกถาของพุทธวงศ์ได้อธิบาย กตฺถุชฺชลี ศัพท์ว่า

กตฺถุชฺชลิตี กตฺถุชฺชลิโก อญฺชลิปฺภูํ สิริสิ กตฺวาติ อตฺถโก. (ขุ.พุทฺธ.อ. ๑/๑๗)

“คำว่า กตฺถุชฺชลี แปลว่า มีอญฺชลิอันตนกระทำแล้ว หมายความว่า ทำกระพุ่มมือเป็น
 อญฺชลิไว้บนศีรษะ” (คำว่า กตฺถุชฺชลี มาจากการที่ชะ อี เป็น อี เพื่อรักษาคณะฉันท์ มีศัพท์เดิมว่า
 กตฺถุชฺชลี เพราะ อญฺชลิ ศัพท์เป็น อี การันต์แน่นนอน โดยลง อลิ ปัจจัยท้าย อญฺช ธาตุด้วยสูตรใน
 โมคคัลลานไวยากรณ์ (กัณฑ์ที่ ๗ สูตร ๑๙๖) ว่า อญฺชาลิ. (ลง อลิ ปัจจัยท้าย อญฺช ธาตุ)

ค. คัมภีร์อรรถกถาของพุทธวงศ์ได้อธิบาย อนฺธิวโร ศัพท์ว่า

อนฺธิวโรติ อจฺจนฺตวโร อธิวโร นาสุส อตฺถิตี อนฺธิวโร, น ตโต อธิโก วโร อตฺถิตี วา
 อนฺธิวโร อนฺตฺตโรติ อตฺถโก.

(ขุ.พุทฺธ.อ. ๑/๑๗)

“คำว่า อนฺธิวโร หมายความว่า ผู้ประเสริฐยิ่ง[กว่าตน] คือ ประเสริฐอย่างที่สุด ของ

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นย่อมไม่มี เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นชื่อว่า อนธวัระ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า อนธวัระ เพราะใช้ในความหมายว่า ‘ไม่มีผู้ประเสริฐยิ่งไปกว่าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น’ หมายความว่า ทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยม”

ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า อนธวัร มาจาก น + ธวัร แปลง น เป็น อนุ เมื่อตั้งรูปวิเคราะห์ว่า อธิโก วโร อธิวโร. (ผู้ประเสริฐยิ่ง[กว่าตน] ชื่อว่า อธิวระ) แล้ว ให้ตั้งรูปวิเคราะห์ต่อมาอีก ๒ ประการ คือ

- นตฺถิ อธิวโร อสฺสาติ อนธิวโร.

(นินิบาตบุรพทพหุพพีหิสมาส มีอัญญบทลงฉฺฉฐฐีวิภัตติ)

- นตฺถิ อธิวโร ตโตติ อนธิวโร.

(นินิบาตบุรพทพหุพพีหิสมาส มีอัญญบทลงปญฺจมีวิภัตติ)

ข. คำว่า **อนธวัร** เป็นภาษาวิบัติที่ไม่ถูกต้องไวยากรณ์ กล่าวคือ คำว่า อนุธวัร อาจแปลได้ว่า คนบอดผู้ประเสริฐ โดยมาจาก อนุธ (คนบอด) + วร (ผู้ประเสริฐ) แต่การลง อี อักษรเป็นอาคมแล้วสำเร็จเป็นรูปว่า อนธวัร ไม่ถูกต้องตามกฎไวยากรณ์ เพราะสัททนีติปกรณ์ (สุตตมาลากัณฑ์ที่ ๗ สูตร ๑๓๓๘) กล่าวถึงการลง อี และ อี อักษรเป็นอาคมในเพราะ ภู และ กร ธาตุด้วย สูตรว่า ยถารหมิวณฺณาคโม ภูกระสฺ. (ลง อี วัณณะเป็นอาคมตามสมควรในเพราะ ภู และ กร ธาตุ)

*ตัวอย่างของการลง อี อักษรเป็นอาคม เช่น

- สติภูโต (เป็นผู้เข็น, เป็นผู้สงบ)
- พุยนฺติภูโต (เป็นผู้ปราศจากบาปธรรม)
- พุยนฺติโกโต (บาปธรรมที่ถูกกระทำให้สิ้นไป)
- พุยนฺตี อกาลิ (ได้กระทำให้ปราศจากบาปธรรม)
- ยานิกตา (ธรรมอันบุคคลทำให้เป็นดุจยาน)
- พหุลิกตา (ธรรมอันบุคคลทำให้มาก)
- จิตฺติกตํ (ทรัพย์อันบุคคลระลึกไว้ในจิต)

*ตัวอย่างของการลง อี อักษรเป็นอาคม เช่น

- สมมุขิภูโต (เป็นผู้พร้อมหน้ากัน, อยู่ต่อหน้า)
- กททมิภูตัม (เป็นเหมือนเปือกตม)
- เอโกทกิภูตัม (เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน)
- สรณิภูตัม (เป็นที่พึ่ง)
- ภสฺมิกตัม (ถูกทำให้เป็นเถ้า)

ด้วยเหตุดังกล่าว **รูปว่า อนุอิวร จึงไม่สมควร** เพราะต้องลง อิ อักษรเป็นอาคมในเพราะ ภู และ กร ธาตุเท่านั้น ตามอุทาหรณ์จากพระบาลีที่นำมาเสนอไว้ข้างต้น

ง. คำว่า **กตอญชลี** มีการ**ลบสระ อ** ของพยัญชนะ **ต** ถือว่าทำให้คำวิบัติ

ที่จริงแล้วการแก้ กตอญชลี เป็น **กตอญชลี** เพื่อให้พยางค์แรกเป็นครุ (คือออกเสียงเป็น กัต) นั้น**ไม่สามารถจะเป็นไปได้** เพราะสระ อ อันเป็นที่อาศัยของพยัญชนะ ก ไม่ได้อยู่หน้า สยังโยค จึงเป็นสยังโยคาคิครุไม่ได้เหมือนคำว่า กตวา ที่มี ตวา เป็นสยังโยคอยู่หลัง ก

ตัวอย่างเช่น บทว่า โลกคโค ตตบพเป็น โลก + อคโค คำนี้ไม่อาจเชื่อมสนธิเป็นรูปว่า **โลกออคโค** เพราะรูปดังกล่าวเป็นเพียงการทำสนธิค้างไว้เท่านั้น ยังไม่เสร็จสิ้นขั้นตอนของการทำสนธิ ดังนั้น ถ้ามีการลบสระหน้า จะต้องนำพยัญชนะที่ไม่มีสระประกอบนั้นไปเชื่อมกับสระหลังเสมอไปเพื่อให้ออกเสียงได้ ตามสูตรในกัจจายนไวยากรณ์ (กัณฑ์ที่ ๑ สูตร ๑๑) ว่า

นเย ปรี ยุตุเต. (พึงนำพยัญชนะอันไม่มีสระไปสู่อักษรตัวหลัง ในที่สมควร)

พึงทราบว่ายัญชนะในภาษาบาลีต้องมีสระประกอบเสมอ คือ ต้องอาศัยสระออกเสียง ซึ่งคำบาลีที่เรียกว่าพยัญชนันตะ (มีพยัญชนะเป็นที่สุด) มีเพียงศัพท์ที่มีนิคคหิตอยู่ท้าย เช่น กี หรือมี มฺ ที่แปลงมาจากนิคคหิตอยู่ท้าย เช่น พุฑมฺ สรณมฺ คจณามิ ดังนั้น คำว่า **กตอญชลี จึงไม่ถูกต้อง** เพราะมี ต อักษรอยู่ท้าย

๒. ในบาทที่ ๓ คำว่า สนฺติธ สด**ตา** **อปฺ**ปรชกฺษชาติกา **ไม่จำเป็นต้องรวมพยางค์**เป็นรูปว่า สนฺติธ สด**ตา****ปฺ**ปรชกฺษชาติกา เพราะเมื่อรวมคำว่า อปฺ เป็น ๑ พยางค์ และนับว่าเป็นลหุ ก็จัดว่าเป็นอินทรวงศ์เช่นกัน

ฉันทลักษณะอนุญาติการรวม ๒ พยางค์เป็น ๑ พยางค์ ซึ่งอาจนับว่าเป็นครุหรือลหุก็ได้ ตามฐานะอันสมควร ซึ่งในที่นี้เป็นการรวม ๒ พยางค์เป็น ๑ พยางค์ และนับว่าเป็นลหุตาม

ลักษณะของอินทรวงศ์ ตัวอย่างอื่นในเรื่องนี้ เช่น

อิสิ มุณี มณี ธนิ ยติ ศิริ รวิ กวิ
 กปิ อสิ มสิ นิธิ วิธิ อหิ กิมิ ปติ
 หริ อริ ตมิ กลิ พลิ ชลธิ **คหปติ**
 อรุธิติ วรมติ นีรูปติ อธิปติ.

(รูป. ๒/๑๔๙)

“ฤๅษี, พระมุณี, แก้วมณี, เสียง, การตัดบท, ภูเขา, พระอาทิตย์, กวี, ลิง, ดาบ, หมึก, ชุมทรัพย์, วิถี, งู, หนอน, สามี, พระนารายณ์, ศัตรุ, ปลาชื่อตมิ, โทษ, การบวงสรวง, มหาสมุทร, คหบดี, ผู้มีปัญญามาก, ผู้มีปัญญาประเสริฐ, ผู้ไม่มีอุปถิ, ผู้เป็นใหญ่”

บาทที่ ๓ ในคาถานี้ มีลหุ ๑๗ พยางค์ จัดว่ามีลหุเกินมา ๑ พยางค์ แต่เมื่อนับรวมลหุ ๒ พยางค์ใน คห เป็นลหุ ๑ พยางค์ ก็จะตรงตามฉันทลักษณ์

คาถาข้างต้นนี้แต่ละบาทมีลหุ ๑๖ พยางค์ ดังนั้น จึงเป็นอจลธิติกาตามทีกล่าวไว้ใน คัมภีร์วृตโตทัย (คาถา ๓๘) ว่า

ทวิกวิหตวสุลหุ อจลธิติริห.

“คาถาที่มีลหุ ๘ พยางค์คูณด้วย ๒ (ลหุ ๑๖ พยางค์) ชื่อว่า อจลธิตี
 ในกลุ่มมัตตาสมกคาถานี้”

ฉันทลักษณ์มีข้อยกเว้นพิเศษในบางกรณีที่มีพยางค์เกินมาจากพยางค์ที่ฉันทลักษณ์ กำหนดไว้ โดยให้รวม ๒ พยางค์เป็นพยางค์เดียวได้ เช่น เมื่อมีการประกอบกับคำว่า อริย, จริยา, กิริยา, วีริย, อาจริย, วิปริยาย, อรห เป็นต้น อาจรวมลหุ ๒ พยางค์เป็นครุและนับว่าเป็น ๑ พยางค์ได้

หลักการอนุญาตเช่นนี้คงเนื่องมาจากภาษาสันสกฤตใช้คำสั้นกว่าบาลี จึงอนุโลมตามภาษานั้น รูปที่กล่าวมาแล้วมีรูปตามภาษาสันสกฤตซึ่งสั้นกว่าบาลี ๑ พยางค์ว่า อรุย, จรุยา, กุริยา, วีรุย, อาจรุย, วิปรุยาย, อรุห ดังสัททนิติปกรณ์ (สุตตมาลา) กล่าวว่า

คาถาปเทสุ อริยารหจริยาทีโยเค อธิกฤษโรปี ปาโท อนุปวชฺไซ.

(นิตติ.สุตต. ๙/๔๙๖)

“ในบาทคาถา แม่บาทที่มีพยางค์เกินมาเมื่อมีการประกอบกับ อริย, อรห และ จริยา เป็นต้น ก็หาโทษมิได้”

แม้ฎีกาของวุดโตทัยปกรณและสลักชั้นฉวรรคฎีกาใหม่ก็กล่าวว่า

ปาวจเน หิ จริยาริยกิจริยารหาทีโยคาสู ปกตคาถาสู อุปชาตียณฺจาธิกฺขุโรปิ ปาโท อนุปวชฺโซ.

(กวิสาร์ฎีกา ๒/๖๕)

“ดังจะเห็นได้ว่า ในพระพุทธพจน์ แม่บาทที่มีพยางค์เกินในคาถาทั่วไปและอุปชาตคาถา ที่ประกอบกับ จริยา, อริย, กิริยา และ อรห เป็นต้น ย่อมปราศจากโทษ”

จตุสฺสติ เจตถ จกาโร อธิโกปิ วุตตนเยน อนุปวชฺโซ.

(ที.สี.อภิวนฎีกา ๒/๒๕๓/๒๑๘)

“จ อักษรในคำว่า จตุสฺส นี้ แม้จะเกินมา ก็ไม่มีโทษตามนัยที่กล่าวแล้ว”

กิจริยารหาทีโยเค วีย จ อนุตฺรโยเค อธิกฺขรปาโท อนุปวชฺโซ.

(ที.สี.อภิวนฎีกา ๒/๓๐๔/๓๖๘)

“อนึ่ง บาทที่มีพยางค์เกินในการประกอบกับ อนุตฺร ศัพท์ ย่อมไม่มีโทษ เหมือนในการ ประกอบกับ กิริยา และ อรห เป็นต้น”

ยสฺมา เจสา ภการตฺตเยน จ ปฏิมณฺฑิตา โทธกคาถา, ตสฺมา ตติยปาเท มธฺรสฺสทฺเท มกาโร อธิโกปิ อริยจริยาทีปเทหิ วีย อเนกฺกขรปเทน ยุตฺตตฺตา อนุปวชฺโซติ ทฎฺฐพฺพ.

(ที.สี.อภิวนฎีกา ๒/๒๕๐/๒๑๗)

“อนึ่ง คาถานี้ชื่อว่า โทธกคาถา ที่ประดับด้วย ภ คณะ ๓ คณะ ดังนั้นพึงทราบว่ แม่ ม อักษรที่ มธฺร ศัพท์ในบาทที่ ๓ จะเกินมา ก็ไม่มีโทษ เพราะประกอบด้วยบทที่มีหลายพยางค์ เหมือนบทว่า อริย และ จริย เป็นต้น”

ตัวอย่างของโทธกคาถาข้างต้น คือ

ราควิราคมเนชมโสภ

ธมฺมมสงฺขตมปฺปฏิฏฺฐ

มธฺรมิมํ ปคฺคณํ สุวิภตฺตํ

ธมฺมมิมํ สรณฺตถมฺมุเปหิ.

(ขุ.วิ. ๒๖/๘๘๗/๙๑)

“เธอจงถึงพระธรรมอันทำให้ล้ารอกราคะ มีสภาวะไม่หวั่นไหว ไร้ความเศร้าโศก เป็นสภาวะธรรมที่ปราศจากปัจจัยปรุงแต่ง ปราศจากสิ่งแปดเปื้อน นำปรารภนา ละเอียดย่อน ซึ่งพระตถาคตทรงจำแนกไว้แจ่มแจ้งแล้วนี้เพื่อเป็นที่พึงเกิด”

โทถกคาถา คือ คาถาที่มี ภ ภ ภ คณะ และครุ ๒ พยางค์ ในทุกบาทของคาถา กล่าวคือ ครุหลุมีรูปว่า ๒ ๑ ๑, ๒ ๑ ๑, ๒ ๑ ๑, ๒ ๒ ตามข้อความในคัมภีร์วุตโตทัย (ข้อ ๖๗) ว่า

โทถกมิจฺจติ เจ ภภภา คา.

“คาถาที่มี ภ ภ ภ คณะ และครุ ๒ พยางค์ ท่านปรารภนาว่าเป็นโทถกะ”

- ก. คำว่า โทถก (๒ ๑ ๑) เป็น ภ คณะ
- ข. คำว่า มิจฺจติ (๒ ๑ ๑) เป็น ภ คณะ
- ค. คำว่า เจ ภภ (๒ ๑ ๑) เป็น ภ คณะ
- ฆ. คำว่า ภา คา (๒ ๒) เป็นครุ ๒ พยางค์

สรุปความโดยย่อว่า

๑. บาทคาถาว่า กตญฺชลิ อนธิวรํ อยาจถ จัดเป็นรูปจรัสคาถา จึงถูกต้องตามฉันทลักษณ์ ถ้าแก้ไขเป็นรูปว่า กตฺถญฺชลิ อนธิวรํ อยาจถ ก็จะทำให้ภาษาวิบัติ ส่งผลให้ผิดความหมาย อีกทั้งไม่สอดคล้องกับข้อความในต้นฉบับคัมภีร์พุทธวงศ์ทุกฉบับและอรรถกถาของคัมภีร์พุทธวงศ์

๒. บาทคาถาว่า สนฺติธ สตุตา อปฺปฺรชกฺขชาติกา อจรรวมคำว่า อปฺป เป็น ๑ พยางค์ และนับว่าเป็นลหุ จึงจะสอดคล้องกับลักษณะของอินทรวงศ์เช่นกัน แต่ถ้าแก้ไขเป็นรูปว่า สนฺติธ สตุตาปฺปฺรชกฺขชาติกา ก็จะทำให้ภาษาวิบัติ ส่งผลให้ความหมายไม่ชัดเจน เพราะต้องแยกสนธิว่ามาจาก สตุตา + อปฺปฺรชกฺขชาติกา อีกทั้งไม่สอดคล้องกับข้อความในต้นฉบับคัมภีร์พุทธวงศ์หลายฉบับ นอกจากนั้น คัมภีร์อรรถกถาของคัมภีร์พุทธวงศ์ได้ระบุถึงคำว่า อปฺปฺรชกฺขชาติกา ดังนี้

อปฺปฺรชกฺขชาติกาติ ปญฺณามเย อุกฺขิมฺหิ อปฺปํ ปริตฺตํ รากโสโมหรํ เอเตสํ เอวสภาวา จ เตติ อปฺปฺรชกฺขชาติกา.

“คำว่า อปฺปรชกฺขชาติกา (ผู้มีกิเลสมลทินน้อยในจักขุ) หมายความว่า กิเลสมลทินคือ ราคะ โทสะ และโมหะ ในจักขุอันสำเร็จด้วยปัญญาของสัตว์เหล่านั้น มีเพียงเล็กน้อย และสัตว์เหล่านั้นก็มีสภาพอย่างนั้น เหตุนี้จึงชื่อว่า มีกิเลสมลทินในจักขุน้อย”

คาถาอาราธนาธรรมที่ใช้ในเมืองไทยปัจจุบัน เป็นคาถาที่ปรับมาจากข้อความในคัมภีร์ พุทธวงศ์ โดยเปลี่ยนจาก เทเสหิ เป็น เทเสตุ และเปลี่ยน กตญฺชลิ เป็น กตฺตญฺชลิ อีกทั้งเปลี่ยน อนธิวรํ เป็น อนฺธิวรํ เพื่อให้ต้องคณะฉันทตามความเห็นของผู้แก้ไข ถ้าเป็นเช่นนั้นอาจทำให้อุบฺบชฺชเจ้าใจผิดว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมผิฉันทลักษณะ ผู้รู้หลังมีสติปัญญาเหนือกว่าพระพุทธเจ้า จึงมาแก้ไขพระดำรัสของพระองค์ให้ถูกต้องตามฉันทลักษณะ

นอกจากนั้น แม้บาทคาถาว่า สนฺติธ สตฺตาปฺปรชกฺขชาติกา จะพบในฉบับฉฺฉฐสํคีติ ก็ควรมีปาฐะเดิมว่า สนฺติธ สตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา ตามฉบับสิงหล ฉบับโรมัน ฉบับสยามรัฐ ฉบับไทยรัฐ ฉบับมหาจุฬาฯ ฉบับปัญจมสังคีติ ฉบับใบลานพม่า และฉบับพม่าเก่า เพราะมีข้อยกเว้นทางฉันทลักษณะดังกล่าวมาแล้ว

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อธำรงรักษาความถูกต้องตามหลักภาษา มิได้มุ่งจะตำหนิผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะถ้าหากผู้รู้บาลีเพิกเฉย ความผิดพลาดนั้นก็อาจกลายเป็นความถูกต้องได้ ยิ่งเวลาผ่านไปนานเพียงใด ก็ยิ่งจะทำให้คนทั่วไปที่ไม่รู้ภาษาบาลีเข้าใจผิดและใช้ภาษาผิดจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ผิดพลาด ส่งผลให้ภาษาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงใช้แสดงธรรมซึ่งเป็นภาษาบาลีคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนไปจากความถูกต้อง

ปาฬิปาโมกข์